

kat logikai és szervezeti szempontból kérjük egységekre tagolni, az egységek részletes bemutatása mellett szükséges az összesítés is, a prioritások megjelölésével.

A pályázatokban a következő célokra lehet pályázni:

- ▶ gépek, műszerek, berendezések,
- ▶ felszerelések, eszközök, szellemi termékek beszerzése, valamint
- ▶ konzultánsok és egyéb szellemi szolgáltatások igénybevétele, illetve
- ▶ hallgatók és oktatók tanulmányúttjai költségeinek és
- ▶ vendégprofesszorok meghívása során felmerülő költségeknek a fedezése,
- ▶ a program megvalósításához szükséges működési költségek fedezésére.

(Építési beruházást nem lehet az alap forrásaiból fedezni.)

A pályázatokban vállalt feladatok megvalósítása nem a kedvezményezettek által átvett pénzeszközök útján történik, hanem a pályázati célok elérését szolgáló berendezések, igénybe vett szolgáltatások stb. számláinak a FEFA által nyitott folyószámláról történő kiegyenlítésével. A számlák kiegyenlítésének azonban alapvető feltétele a Világbank eljárási szabályainak és versenyelőírásainak szigorú betartása.

A pályázat megvalósításának következtében jelentkező működési költségeket elsősorban belső tartalékokból, saját bevételekből és/vagy koordinált pénzeszközökből kell finanszírozni. A projekt megvalósításához szükséges, korlátozott mértékű külön

működési költségek fedezését a fenti 1500 millió forintból 400 millió Ft erejéig egyszeri támogatásként az alap biztosítja.

A kedvezményezett(ek)kel az alap kuratóriumának elnöke szerződést köt. E szerződés rögzíti a megvalósítandó célkitűzéseket, a kuratóriumnak és a Világbanknak a felhasználásra vonatkozó előírásait, eljárás módjait, továbbá a támogatás egyéb feltételeit. A szerződés – részleges – visszafizetési kötelezettséget is előírhat.

A pályázók még kedvező visszajelzés esetében sem vállalhatnak kötelezettségeket, nem köthetnek előzetes szerződéseket, és nem adhatnak fel előrendeléseket mindaddig, amíg az elfogadott pályázatok feltételeiről az alappal szerződést nem kötnek.

A pályázatok benyújtásának határideje: 1992. április 30.

A pályázatok angol és magyar nyelven 3–3 példányban a Felzárkózás az Európai Felsőoktatáshoz Alaphoz kell benyújtani:

Professzorok Háza

1148 Budapest, Ajtósi Dürer sor 19–21.

A pályázattal kapcsolatos kérdésekben felvilágosítás:

FEFA Titkárság

Professzorok Háza

Ajtósi Dürer sor 19–21.

Telefon: 142-0327, 251-2895

Telefax: 142-8157, 251-2674

A benyújtott pályázatok elfogadásáról, illetve elutasításáról a FEFA kuratóriuma 1992. június 30-ig dönt.

Hálózatok – hálózatszervezés – szakkönyvtárak

Mi a hálózat?

A "hálózat" szakkifejezésnek számos értelmezése van. Egyesek csak az OCLC-hez hasonló bibliográfiai szolgáltatókat tekintik hálózatnak, mások a hasonló könyvtárak kooperációs kapcsolatait. A Special Library Association (SLA = Szakkönyvtári Egyesület, USA) meghatározása szerint a hálózat egy szabályozott keret, amelyben több könyvtár vagy más szervezet valamely funkcionális cél érdekében vállalkozik az információk, dokumentumok és szolgáltatások közös megszervezésére vagy cseréjére. Az American Library Association (ALA = Amerikai Könyvtári Egyesület, USA) ehhez még hozzáteszi a kooperációs programok központosított kivitelezését, amely szükségessé teszi egy központi iroda felállítását megfelelő személyzettel. Tovább bonyolítja a helyzetet a könyvtári konzorciumok, együttműködési vagy egyéb rendszerek megjelenése. A Library of Congress külön terminológiai jegyzéket adott ki a hálózatokról.

Hálózatoknak minősülnek olyan szervezetek is, amelyek nem intézményeket, hanem egyéneket foglalnak magukban (pl. SLA). A mikroszámítógépek elterjedésével létrejöttek az ún. helyi hálózatok (local area network = LAN); ez utóbbiakkal azonban ez az írás nem foglalkozik.

Miért szerveznek hálózatokat a könyvtárak?

A könyvtári együttműködésnek ugyanaz a célja, mint az egyes könyvtáraknak: az információ kiválasztása, beszerzése, megszervezése, tárolása és hozzáférhetővé tétele.

A könyvtárközi kölcsönzés hatékonyságának növelése volt a hálózatszervezés fő mozgatórugója, különösen a szakkönyvtárakban. Egy hálózat tagkönyvtárai hozzáférhetővé teszik egymás számára állományukat, és szolgáltatásaikat előnyös feltételekkel nyújtják egymásnak (pl. a kölcsönzési díj elengedése). A hálózat kialakulhat egy szervezeten belül,

vagy egy földrajzi körzetben; országos vagy nemzetközi szinten is.

A könyvtárközi kölcsönzés érdekében központi katalógusokat állítanak elő hagyományos vagy gépesített formában, s a különböző, korszerű telekommunikációs lehetőségek segítségével egyre gyorsabban tudják ejuttatni a kéréseket az illetékes helyre, kaphatják meg a használók számára szükséges dokumentumokat a postai szolgáltatások igénybevétele, küldőncszolgálat szervezése vagy távmásolás révén.

Ha a könyvtárközi kölcsönzés egyes esetekben nem célravezető, kellő garanciák mellett a tagkönyvtárak megengedik az állományukból való közvetlen kölcsönzést is egymás használóinak.

A referenzkérdekek megválaszolásában is hasznos a hálózat; e tekintetben különösen kitűntek a szakkönyvtárak. Az interperszonális hálózatok is fontos szerepet játszanak ezen a területen az intézményesített hálózatok mellett. Az elektronikus hirdetőtábla hasznos eszköznél bizonyult a kérdések közzétételére.

Az információ megszervezése, a katalogizálás és katalógusszerkesztés igen munkaigényes folyamata szempontjából is előnyös a hálózatokba való tömörülés. Ami úgy kezdődött 1902-ben, hogy a Library of Congress nyomtatott katalóguscédulákat árusított az egyes könyvtáraknak, most a nagy, online hozzáférhető, közös bibliográfiai adatbázisokban teljesül ki.

A könyvtárigazgatókat leginkább az anyagi erőforrások csökkenése készítette a hálózatok megszervezésére, illetve a hozzájuk való csatlakozásra. A koordinált állománygyarapítás, a közös feldolgozás, a hálózatoknak nyújtott vásárlási és előfizetési kedvezmények, a közös továbbképzési programok mind az ésszerűbb gazdálkodás lehetőségei.

Viszonylag új keletű a hálózatokban folyó kooperatív állományfejlesztés, bár e területen már régóta léteznek a könyvtárak között informális megállapodások. Most nagyobb súlyt kap a felelősség vállalása egy szakterület gondozásáért, s itt a szakkönyvtárak igen hasznosan egészíthetik ki az egyetemi és közművelődési könyvtárak tevékenységét.

Előnyök és hátráltató tényezők

A leggyakrabban említett hálózati előnyök a következők: a saját állományon túli információforrásokhoz való hozzáférés, a szakmai kapcsolatok jótékony hatása a személyzet felkészültségére, az automatizálás alkalmazása, az innovációs kedv növekedése, az anyagi erőforrások közös felhasználása.

A kooperációt olyan tényezők gátolják, mint: a szakkönyvtárak gyűjteményeiben lehetnek bizalmas jellegű információk, amelyek nem kerülhetnek be egy központi katalógusba; egy kis szakkönyvtárhoz több kérés érkezik a tagoktól, mint amennyit teljesíteni képes; a fenntartó csökkentheti a könyvtár költségvetését, tudomást szerezvén arról, hogy a szükséges dokumentumok vétel helyett kölcsön is megszerez-

hetők; a szakkönyvtárosok gyakran megelégednek az informális kapcsolatokkal, s ezért nem csatlakoznak a formálisan is megszervezett hálózatokhoz.

Korábban főként a nagy gyűjtemények csatlakozását szorgalmazták, mivel tőlük sok tételt vártak a bibliográfiai adatbázisok feltöltéséhez. Újabban inkább azon vannak, hogy a kisebb szakkönyvtárak is csatlakozzanak; ezt a politikát követi pl. az OCLC. Néhány, nem profitra orientált hálózat adózási megfontolásból kizárja, vagy csak nem teljes jogú tagként veszi számításba a vállalati szakkönyvtárakat.

Példák a szakkönyvtárak hálózati tevékenységére

Az SLA Science and Technology Division 1948-ban szervezett egy hálózatot a fordítások kölcsönzésére; ebből fejlődött ki a National Translation Center (Nemzeti Fordítási Központ, USA).

Az 1950-es években a szakkönyvtárak jelentős kooperatív bibliográfiákat hoztak tető alá.

A General Motors Research Laboratories 1980-ban rendezett konferenciáján többek között beszámoltak az Exxon információs központokat átfogó, innovatív hálózatáról és a szakkönyvtárak hozzájárulásáról a Metro-hoz (New York Metropolitan Reference and Research Library Agency).

Az egész országot átfogó, egy szakterületnek sokrétű szolgáltatásokat nyújtó mintaszerű hálózat a Regional Medical Library Program, amelyben a National Library of Medicine látja el a koordináció feladatait.

Figyelemre méltó az AT&T könyvtári hálózata is, amely egy vállalat szervezetében működő könyvtárakat fogja át. A Federal Library and Information Networknek (FEDLINK = az Egyesült Államok Könyvtári és Információs Hálózata) több mint 1000 szövetségi könyvtár és információs központ a tagja, és az egész országra kiterjed.

Hogyan kapcsolódhatnak be a szakkönyvtárak a hálózatokba?

Sok szakkönyvtáros valójában még nem szembesült azzal a kérdéssel, miképpen is csatlakozhatna valamely hálózathoz, s amikor ez felmerül, nincs tisztában a lehetőségekkel, amelyek közül választhatna. Ezért helyes, ha támaszkodik azokra a kiadványokra, amelyek felsorolják a különböző hálózatokat, tevékenységi körüket, szolgáltatásaikat. Ugyancsak jól teszi, ha igénybe veszi informális, személyes kapcsolatait, hogy tisztázza az egyes hálózatokhoz való csatlakozás előnyeit és hátulütőit.

Az SLA hálózatszervezési bizottsága, s más szervezetek által is e területen rendezett konferenciák szintén jó alkalmat nyújtanak a tájékozódásra.

A jövő

A szakkönyvtárak sokfélék (48,4%-uk vállalat, 14,5%-uk nem profit szervezet, 13%-uk kormányzati szerv keretében működik), s a különböző igényeknek megfelelően ugyancsak sokfélék a hálózatok is. Az is

elképzelhető, hogy ugyanannak a könyvtárnak több hálózathoz is érdemes csatlakoznia.

A hálózatok kibontakozását az 1970-es években a számítógépek alkalmazása gyorsította meg. A technológia fejlődésével új lehetőségek nyíltak meg, amelyek erősen befolyásolják a hálózatok további tevékenységének alakulását.

A szakkönyvtárosoknak nem szabad arra várniuk, hogy felkérjék őket a hálózatokban való részvételre. Maguknak kell keresniük a lehetőségeket a csatlakozásra helyi, állami és regionális szinten egyaránt.

/PASKOFF, B. M.: Networks and networking: how and why should special libraries be involved. = Special Libraries, 80. köt. 2. sz. 1989. p. 94–100.

(Papp István)

Számítógépes referenzszolgálatok: gép és ember

1983 óta most először foglalkozik a *Library Trends* a referenzszolgáltatások kérdéskörével. A számítógépek megjelenése gyökeres változtatásokat okozott a tájékoztatásban, kihatott a könyvtárosokra és a használókra egyaránt.

Az online adatbázisok között vannak bibliográfiai segédletek (OCLC, RLIN, WLN, UTLAS) és tematikus adatbázisok, amelyek általában a kereskedelmi szolgáltatókon (DIALOG, BRS, ORBIT stb.) keresztül férhetők hozzá. Bár az első típus elsősorban katalógizálási segédanyag, a referenzkönyvtárosok már a hetvenes évek közepére felismerték tájékoztató értékét, és sürgették a terminálok felállítását. Ezeknek az eszközöknek a használata azonban csak a nyolcvanas évek elején terjedt el.

A katalógizálási adatbázisokkal dolgozó referenzmunkatársak klasszikus dilemmája az volt, hogy a használók maguk végezzék-e a keresést, vagy a könyvtáros közvetítőként működjön az adatbázis és a használó között. Főleg a magas költségek és a rendszerek bonyolultsága szölte a közvetítői szerep mellett. Ennek ellenére sok könyvtár a közvetlen adatbázis-használatot is lehetővé tette, vaskos használati utasítások készültek. Sok könyvtárhasználónak élete első számítógépe az OCLC-terminál volt, és úgy tekintettek a könyvtárosokra, mint akik az automatizálás élvonalában vannak.

A tematikus adatbázisokat az OCLC-szolgáltatások terjedésével egyidejűleg fejlesztették ki, de a könyvtárakra gyakorolt hatásuk kisebb volt. A bennük való keresés inkább a munkaszobákban történt, s a könyvtáros – mint valami "guru" – a közönséges ember számára rejtélyes módon folytatta a kereséseket. Az online szolgáltatásokra elsősorban azok a szakkönyvtárak tudtak előfizetni, amelyek a költségeket be tudták építeni vállalatuk termékeinek árába, vagy valamilyen pályázatból, támogatásból tudták fedezni. Az egyetemi könyvtárak megpróbálták az online keresés költségeit részben vagy egészében a használóra hárítani, ami korlátozta a szolgáltatások igénybevételét.

A tematikus adatbázisokban való keresés valóságos forradalmat jelentett az OCLC nehézkes keresési kulcsainak alkalmazása után (arról nem is beszélve,

hogy az OCLC nem nyújtott tárgyi hozzáférést). Ez a lehetőség emelte a referenzmunka színvonalát és ezzel együtt a könyvtárosok reputációját.

1980-ban már 600 adatbázisról volt tudomásunk. Sokan exponenciális fejlődést jósoltak, továbbá hogy a nyomtatott indexek kimennek a divatból. A költségek (az adatbázis előállításának jogdíja, a percenkénti használati díj, a távközlési díj stb.) miatt megmaradt a könyvtáros közvetítő szerepe, a terminált egyszerűen nem merték a nagyközönségre bízni.

A nyolcvanas évek elején jött létre az első fogyasztóközpontú, többcélú online szolgáltatás (Source). Viták kezdődtek az adatbázisok letöltéséről helyi állományokba, ennek szerzői jogi konzekvenciáiról. Használóbarát, ill. kedvezményes árú online rendszereket kínáltak, és ez a trend felerősítette a végfelhasználó általi közvetlen keresés igényét, viszont a költségek problémája nehezen megoldhatóan bizonyult. Egyik lehetőség volt a *kétfélszörös keresés*: a gyorsreferenzért a könyvtár fizetett, de a részletekbe menő kutatások költsége a használót terhelte. (Ezáltal korlátok között lehetett tartani a költségeket, s az érdemi keresés továbbra is szaktevékenység maradt.)

A probléma újabb megoldását a CD-ROM hozta meg, amely fix költségek mellett végtelen számú keresést tett lehetővé. Az egyszerűsített eljárások megtanulása nem igényelt különösebb képzést, s amellyel a használó minden könyvtárosi ellenőrzés, továbbá sietség nélkül dolgozhatott. Az új technikát az *InfoTrac* – mintegy 900 népszerű folyóirat repertórium – vezette be. (A szolgáltatás keretében ma már a *Wall Street Journal* legutolsó 3 havi anyaga teljes szövegű kereséssel is hozzáférhető, továbbá ugyanarról a munkaállomásról az ERIC-et és más CD-ROM adatbázisokat is használni lehet.) Különböző felmérésekből az derül ki, hogy sokan előnyben részesítik ezt a megoldást, még ha a kérdéses téma szempontjából alkalmasabb források is lennének.

Az automatizálás mást is tartogat a referenzmunka számára. A mesterséges intelligencia, ill. a szakértői rendszer segíthet a kérdések megfogalmazásában és a megfelelő adatbázis kiválasztásában.